
Levice III. Polské republiky

Kai-Olaf Lang

Po implozi bývalého reálného socialismu slavila ideologie trhu v Polsku – tak jako v celé východní Evropě – triumfální návrat. Ale po euforii převratných dnů mnozí pocítili rozčarování. Společenská akceptace transformačního „velkého třesku“ se začíná vytrácet. Proto nijak nepřekvapuje, že tato silící tržní skepse otevírá cestu k větší popularitě představitelů umírněnějšího reformního kurzu. Volební vítězství Svazu demokratické levice – SDL (SLD) na podzim 1993, mnohými interpretované jako začátek nového komunistického nástupu ve východní Evropě, musí však přesto překvapovat, připomeneme-li si hlubokou diskreditaci všeho, co bylo spojováno s levicovými nebo socialistickými hodnotami, které ještě před několika lety charakterizovaly polskou společnost.

Strukturálním znakem polské levice je existence postkomunistického tábora a tábora, jenž vzešel z dřívější opozice.

Pokusme se o zmapování možností a pravděpodobnosti sblížení postkomunistické a postpoziciční levice v Polsku. Seznamme se nejdříve s nejvýznamnějšími politickými seskupeními příslušných typů a pak si položíme otázku, jaké jsou ony podstatné determinanty, jež integraci levice usnadňují či ztěžují. Důležitý je přitom celkový společenský kontext, v jakém interakční procesy probíhají. Ten do značné míry určuje limity eventuálního sblížení nebo agregační rekonstrukce.

I. Postkomunistická levice

Postkomunistická levice, tedy ona výseč politické mapy, která má personální, organizační nebo programovou spojitost s dříve vládnoucí Polskou sjednocenou dělnickou stranou – PSDS (PZPR), představuje důležitý faktor politického poměru sil v Polsku, a to nikoli až od 19. září 1993 (od předčasných parlamentních voleb – pozn. překl.). Než se PSDS na svém mimořádném XI. sjezdu 28.–29. 1. 1990 sama rozpustila, předcházely tomu rozhodnutí prudké vnitrostranické střety. Již před antikomunistickým plebiscitem z června 1989 bylo posíleno reformně orientované křídlo strany (Hieronim Kubiak, Mieczysław Rakowski, Jerzy Wiatr, Janusz Reykowski) tím, že z významných pozic byli eliminováni dogmatičtí fundamentalisté (Tadeusz Grabski, Norbert Michta, Albin Siwak). Když X. plénum PSDS uskutečněné v lednu 1989 přijalo historicky významné rozhodnutí o „kulatém stolu“, rozpoutala se ve straně opětovně ostře vedená diskuze mezi přívrženci marxisticko-leninské linie (Anna Pawłowska aj.) a reformně orientovanými sociálními demokraty (Tadeusz Fiszbach, Kazimierz Kik, Ryszard Wojna).

Důležitým mezníkem bylo tehdy shromáždění, které na 8. července sezvala stranická organizace Varšavské univerzity. Na něm byla požadována hluboká obnova strany, která by se musela stát základem rekonceptualizace moderního levicového programu. Z této konference vzešlo *Hnutí 8. července (Ruch 8. Lipca)*, které mělo být v příštích měsících hlavním nositelem vnitrostranické obnovy.

Prohlubující se vnitřní ideologická diferenciací signalizovala blížký rozpad strany. Když šéf strany Rakowski 27. ledna 1990 zahajoval její XI. sjezd, nastavil rovnou i výhybky: „Současné postavení strany v národě a v zemi považujeme za překonané.“ V tom smyslu bylo také zřetelnou většinou přijato usnesení o rozpuštění strany.

Co ale dál? Na půdě PSDS vznikla nejdříve tři seskupení. Převážná většina delegátů (1 533 ze 1 633) hlasovala pro *Sociální demokracii Polské republiky (Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej – SdRP)*, považovanou za nástupkyni PSDS. Malá menšina se vyslovi-

la pro skupinu kolem radikálního zastánce reforem Tadeusze Fiszbacha, stranického tajemníka z Gdaňska. Z té později vznikla *Polská sociálnědemokratická unie (Polska Unia Socjaldemokratyczna – PUS)*.¹ Konečně pak malá skupinka neochvějných (členové dělnických platforem v PSDS) hlasovala pro opětné založení tradiční marxisticko-leninské strany. Tento pokus později vyústil ve vytvoření *Svazu polských komunistů (Związek Komunistów Polskich Proletariat)*.

Na parlamentní úrovni vedl rozpad PSDS k rozložení komunistické frakce. Po nějaké době byl vytvořen Parlamentní klub demokratické levice (PKLD), složený z poslanců SdRP, PUS a nezávislých. Členové PUS ovšem již po krátké době tuto frakci opustili.

a) Sociální demokracie Polské republiky – SdRP

Když byla SdRP v lednu 1990 zakládána, bylo to považováno za bezperspektivní projekt (partia trzech měsíce). Panovalo mínění, že 48letou vládou jedné strany byl tábor komunistů až příliš silně zdiskreditován. A SdRP musela být tímto stavem veřejných nálad obzvlášť tvrdě postižena, protože byla právní dědičkou PSDS. To jakoby potvrzovaly neprůhledné finanční transakce, které stranu dále kompromitovaly. Nicméně se exkomunistický blok, formující se kolem sociální demokracie, zkonsolidoval. K všeobecnému úžasu získal v prosinci 1990 levicí podporovaný prezidentský kandidát Włodzimierz Cimoszewicz přes 9 % hlasů a následujícího podzimu aliance demokratické levice SLD postoupila s 11,98 % hlasů na místo druhé nejsilnější frakce v Sejmu.

Počet členů SdRP lze odhadnout asi na 60 tisíc, což je na polské poměry pozoruhodný počet. K aktivům strany lze nepochybně počítat její aparát. Navzdory ztrátě velké části materiální infrastruktury disponuje organizátorskými schopnostmi pro rutinizované zabezpečování potřeb dobře fungující organizace. Vedle PSL (*Polská lidová strana – Polskie Stronnictwo Ludowe*) je SdRP jedinou politickou stranou, která má vybudovanou celoplošnou síť místních sdružení. Působí ve všech vojvodstvích. Základnu strany tvoří 2 000 místních, respektive závodních skupin. *Sociálnědemokratická frakce mladých (Socjaldemokratyczna Frakcja Młodych)*, organizace stranického dorostu, má asi 1 500 členů.

Obtížné je uvést údaje o finanční situaci strany. Poté co 95 % majetku bývalé PSDS převzal stát, dostala se SdRP podle vlastního vyjádření do značných finančních nesnází. Po zářijovém úspěchu se však strana mohla největších finančních starostí zbavit. Případné schodky mohly být ovšem vyrovnány i z jiných prostředků. Je veřejným tajemstvím, že se SdRP těší sponzorské podpoře prosperujících nomenklaturních podnikatelů. Kromě toho lze vycházet z toho, že je strana nepřímou hospodářsky činná (přímé aktivity jsou podle ustanovení zákona o politických stranách zakázány).

V tomto kontextu je na místě poukázat i na publikační činnost strany. Úzce spjat s SdRP je deník Trybuna, vedle něhož vycházejí i regionální časopisy a noviny. Nepřímou SdRP přiřítat i populární týdeník NIE Jerzyho Urbana, jakož i teoretický list Dziś (Rakowski). Kelles-Krauzova nadace, blízká SdRP, vydává teoreticko-programový čtvrtletník *Mysl Socjaldemokratyczna*.

Vnitřní struktura SdRP se od počátku vyznačovala koexistencí různých proudů a podskupin. Ortodoxní leninisté ani radikální reformátoři se sice, jak již bylo zmíněno, ke straně většinou nepřipojili, nicméně její působení je založeno na kompromisu a spolupráci mezi nositeli rozmanitých názorů a obsahově ideologických alternativ.

Podle Tracze se dají „vydestilovat“ následující hlavní proudy.²

1) *Reformně orientovaný střed (centrum reformatorskie)*

Centristicko-pragmatické křídlo představuje ve straně většinový proud. Z něj vychází programově-obsahové přetváření této organizace v sociálnědemokratickou stranu podle západního vzoru.³ Druhý kongres SdRP uskutečněný ve dnech 20.–21. 3. 1993 potvrdil tuto linii schválením nového programu, vyjádřením podpory programu SLD (Nasz program dla Polski) a přijetím Hospodářské a sociální charty. S tímto pragmatickým sociálnědemokratizmem koresponduje vysoká každodenní pružnost, kterou si strana udržuje v různých směrech. Projevuje například vůli kriticky posuzovat minulost, je však proti zatracování PSDS.

Centristé dominují ve vedoucích grémiích strany, a tak si dokázali svou hegemonii zajistit i personálně. Vedle šéfa strany Aleksandra Kwaśniewského byli za místopředsedy zvoleni Izabela Sierakowska a hlavní ideolog Józef Oleksy. Podle obecného úsudku dále patří ke Kwaśniewského skupině Tadeusz Iwiński (zahraničněpolitický expert strany), Zbigniew Siemiątkowski (tiskový mluvčí SLD), Marek Siwiec (odborník na sdělovací prostředky), Jacek Piechota a především po zářijových volbách stále výrazněji do popředí vystupující skupina liberálních ekonomů a hospodářských expertů kolem Marka Borowského (šedá eminance a šéfekonom SdRP) a Wiesława Kaczmara (kdysi příslušník PSDS, dnes bankovní ředitel). Pragmatici mají podporu finančně silných „postkomunistických“ podnikatelů (nomenklatura uwłaszczone) a „rudých thatcheristů“ (Mieczysław Wilczek) ve straně (Ireneusz Sekuła) i mimo stranu (Jerzy Urban). Jelikož představitelé centra jen zřídka kdy používají prostředků demagogie a polemiky, má tato frakce i podporu mnoha vzdělanějších a mladších příslušníků strany (stranická inteligence, členové někdejší ANS).

2) Konzervativci (*grupa zachowawcza*)

Konzervativní křídlo SdRP (*grupa zachowawcza*) se prezentuje jako skupina zastánců tradičních levicových hodnot – ať sociálnědemokratických, socialistických, nebo komunistických. Ačkoli se představitelé ortodoxní skupiny veřejně dovolávají reformátorských proudů PSDS, ve svých vystoupeních neustále obhajují „vymoženosti lidové republiky“. Prosazují radikálnější image a agresivnější, bojovnější styl strany. Ke skupině těchto zpátečníků lze řadit aparát bývalé PSDS – a to zvláště střední, nižší a regionální úrovně stranické administrativy, jakož i funkcionáře někdejších komunistických masových organizací. Ačkoli zpočátku utrpěli několik porážek, neměl by být jejich vliv podceňován. Jejich neformální vůdce Leszek Miller se sice nechal přesvědčit o tom, aby na II. stranickém kongresu již nekandidoval na funkci generálního tajemníka, ale v osobě někdejšího funkcionáře ZSMP (Svaz polské socialistické mládeže) Jerzyho Szmajdzińskiego byl jako nástupce tohoto „ďábla rozrůžky“ (diabel rozbrata) zvolen rovněž exponent konzervativní frakce.⁴ Navíc při provádění a praktické realizaci politiky SdRP připadá důležitá role stranické administrativě, značně ještě ovládané zpátečnickými orientovanými aparátники (soudruh Szmaciak). Konzervativcům kromě toho stojí po boku vnitrostranický odborářský proud (*grupa związkowa*), jehož některé výrazné představitelé, jako je Zbigniew Sobotka bylo dříve možno vidat ve vedoucích pozicích ultraortodoxních dělnických platforem PSDS (platformy robotnicze). Tento starý stranický „beton“ je považován za spojovací článek s postkomunistickým odborovým svazem OPZZ.

3) Sociální demokraté

Sociálnědemokratičtí radikální reformátoři v SdRP žijí na okraji. Hlavní představitel tohoto směru – Tomasz Nałęcz – zatím ze strany vystoupil a – jako již jiní členové strany nebo poslanci (Janusz Szymański) – vstoupil do Unie práce (UP). Mnozí reformátoři z Hnutí 8. července jako Leszek Jaskiewicz se zcela stáhli z politického života, jiní (Siemiątkowski) se zatím přiřadili k středu. Populární politici levice jako Włodzimierz Cimoszewicz nebo Aleksander Krawczuk nejsou členy SdRP.

Pozice sociálních demokratů nebyla od počátku nijak silná. Mnozí z funkcionářů PSDS, připravených k novému startu, zprvu do SdRP vůbec nevstoupili, ale připojili se k Fiszbachovi. Ti, kteří v ní setrvali, byli ortodoxními členy napadáni a ze strany PUS i solidaritní levice ignorováni a kritizováni. Faktické vyloučení radikálních reformátorů však straně přineslo vyšší míru koheze a homogenity.

b) Celopolská dohoda odborů (OPZZ) a Hnutí pracujících (RPL)

Podle vlastních údajů má OPZZ (*Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych – Celopolská dohoda odborů*) v současné době asi 3,5 milionu členů a přes 22 000 závodních organizací. Navzdory jistému početnému poklesu v posledních letech je toto sdružení nadále zdaleka největší odborovou ústřednou země. OPZZ je volným sdružením 125 odbo-

rových svazů i jednotlivých odborových organizací. Aliance sdružuje tyto struktury: federace tvořené z odvětvově organizovaných závodních organizací, monolitické, národní odborové organizace a regionální sdružení (WPZZ). OPZZ, založená v roce 1984, měla organizovat „neoswiązki“, jež měly vyplnit odborové vakuum vzniklé po vyhlášení výjimečného stavu. Proto na ní od počátku lpělo ódium nástroje vytvořeného proti Solidaritě z milosti PSDS. Je ovšem nutné podotknout, že již před rokem 1989 OPZZ často sledovala kritický kurz vůči vládě. Tak například odbory přispěly i k pádu Messnerovy vlády na podzim 1989 a byl to často znechtiváný někdejší šéf odborů Alfred Miodowicz, kdo 30. 11. 1988 zařídil proslulé setkání s Lechem Wałęsą před kamerami. Po krátkém období spolupráce s novou vládou přešla OPZZ záhy po převratu na zřetelný opoziční kurz. Na II. sjezdu v červnu 1990 nastínil Alfred Miodowicz programovou orientaci svazu vytyčením následujících oblastí hlavních úkolů odborové politiky: sociální spravedlnost, „revindikacionismus“, bojovný radikalismus bez politické dobrodružnosti a ochrana pracujících před vykořisťováním z dob brutálního raného kapitalismu.⁵

OPZZ se ve svých stanovách zavazuje k zastupování zájmů pracujících. Programové přihlášení k stanovisku dělníků je přitom pojato v širokém smyslu. V podmínkách dalekosáhlých převratných změn v zemi se OPZZ nehodlá omezovat na roli pasivního pozorovatele.

Během roku 1991 a po něm došlo na vedoucí úrovni OPZZ ke generační obměně. Nová předsedkyně Ewa Spsychalska (od prosince 1991) omladila vedoucí tým odborů a dala mu novou dynamiku.

OPZZ se neomezuje na oblast zastupování zaměstnanců, nýbrž vychází ze všeobecné politického mandátu. Tímto směrem míří (Alfredem Miodowiczem iniciované) založení *Hnutí pracujících (Ruch Ludzi Pracy – RLP)* v prosinci 1990. Toto seskupení bylo zamýšleno jako politická reprezentace OPZZ, z níž se časem mělo vyvinout společensko-politické hnutí levicového zaměření. Ačkoli tato odborářská strana s kolektivním členstvím měla mít na počátku přes 200 000 členů a sympatizujících, zůstala doposud v podstatě nevyznamnou (v současnosti má asi 4 000 individuálních členů). Po zjevném ztroskotání hnutí byl na podzim 1992 podniknut ještě jednou pokus o znovuoživení této organizace.

Za významnější odborářskou lobby je tudíž nutné považovat skupinu poslanců OPZZ v Sejmu. Ti se dostali do parlamentu přes kandidátní listinu volební aliance SLD. V Sejmu 2. funkčního období mají odboráři v rámci levicové aliance 61 zástupců, z toho téměř celé vedení OPZZ. Po volebním vítězství levice se nyní odbory ocitly v podobném dilematu jako kdysi Solidarita – na jedné straně jsou součástí vládního tábora, na druhé straně musejí zastupovat zájmy zaměstnanců. Vzhledem k tomu OPZZ ohlásila, že její členové nepřevzou žádné vládní funkce a podle hesla „ani v koalici, ani v opozici“ nemá vláda dostat do rukou ani „rukojeť deštníku“ (což je obrazná narážka na Solidaritu, ochotnou rozevřít deštník nad vládami jí blízkými). Nejsou vyloučeny ani stávky proti vládě levice.⁶

c) Svaz demokratické levice – SLD

Nejvýznamnější formu organizovaného postkomunismu představuje *Svaz demokratické levice (Sojusz Lewicy Demokratycznej – SLD)*. Tato koalice formálně založená v létě 1991 je výrazem implicitního kontraktu mezi levicovými reakcionáři a pragmatickými reformátory, jaký existuje i na jiných úrovních (třeba v rámci SdRP) – jedni si uchovávají infrastrukturní, organizační nebo personální potenciál, druzí získávají na popularitě. Zpočátku byly vůči takovému svazku výhrady jak ze strany OPZZ, tak i ze strany SdRP. Teprve po eliminování radikálních reformátorů uvnitř SdRP, kteří nechtěli veřejně spolupracovat s ortodoxními fundamentalisty, a po ztroskotání plánu na vytvoření *Partii Ludzi Pracy* (RLP, PPS Odrodzenie, NPPS, ZKP Proletariat, konzervativci z SdRP), kterou si kruhy OPZZ představovaly jako radikální alternativu k SdRP, se mohla aliance etablovat.

Ve veřejnosti působí SLD v podstatě přes parlamentní frakci (KPLD). Byl-li tento klub v minulosti – v neposlední řadě pro svou politickou izolaci – jedním z nejsemknutějších seskupení v Sejmu, s jeho kvantitativním rozšířením (ze 60 na 171 poslanců) a s převzetím vládní

odpovědnosti se jeho vnitřní strukturální diference budou projevovat silněji. Na tom mnoho nezmění ani programový důraz na umírněné pozice hlavních proudů SdRP.⁷ Názorové odlišnosti se budou projevovat méně ve světonázorově-ideologické oblasti, ale spíše v otázkách hospodářské a sociální politiky. Smír mezi politikou liberálů SdRP akceptující přístupy MMF a antipopulistickým kurzem sociálnědemokratických centristů (Oleksy: „Nebudeme rukojmím našich voličů.“⁸) na straně jedné a revindikacionistickými odboráři, jakož i radikálními požadavky socialistů z PPS na straně druhé se zdá připomínat kvadraturu kruhu.

SLD, sestávající se z 28 seskupení, se ještě v daleko větší míře než například SdRP vyznačuje výraznou programovou i personální rozmanitostí aliančních partnerů. Možno zde specifikovat následující proudy.

1) Pragmatici

Jádrum tohoto nepochybně dominujícího směru je většina SdRP s Kwaśniewského skupinou a s liberály kolem Borowského. Pragmatiky posiluje řada nestranických, reformně smýšlejících členů SLD (Włodzimierz Cimoszewicz, Aleksander Krawczuk, Longin Pastusiak), dále pak část osvíceného aparátu (Jerzy Jaskiernia), jakož i organizací žen (Demokratyczna Unia Kobiet, Danuta Waniek) a mládeže (ZSMP, Witold Firak; ZSP, Marek Rojszyk). Zastánci reformu mohou dále počítat s významnými složkami inteligence blízké SLD a s levicovými odborníky.

2) Odboráři

Kromě ústředního vedení OPZZ (Ewa Spychalska, jakož i místopředsedové Waclaw Martyniuk, Stanisław Wiśniewski, Maciej Manicki, Wit Majewski) jsou v alianci zastoupeny odborové federace i samostatné odborové organizace. Mezi 61 odborářskými poslanci budou zejména uplatňovat své požadavky silné učitelské odbory ZNP (Jan Zaciura).

3) Konzervativci

Ti jsou soustředěni kolem aparátu SdRP (Miller, Szmajdziński), který je ve spojení s některými levicově konzervativními intelektuály v sociální demokracii (Jerzy Wiatr) i mimo ni (Józef Kaleta). Podporují je ortodoxní seskupení jako ZKP Proletariat a Strana práce (PP), kryptokomunističtí socialisté NPPS (Mieczysław Krajewski), PPS Odrodzenie bývalého ministerského předsedy Edwarda Osóbky-Moravského a některé menší marxistické diskuzní kroužky (Stowarzyszenie „Pokolenia“ /předseda Szmajdziński/, Klub Myśli Socjalistycznej „Zycie“, Konwersatorium „Alternatywa i Przyszłość“ aj.). Paradigmatické pro konzervativní spektrum je složení Varšavské dohody levice (Warszawskie Porozumienie Lewicy), soustředěné kolem časopisu Opinie Krytyczne. V ní se semkly zmíněné teoretické kroužky, ZKP, PP, RLP i jiné (mezi nimi i varšavská SdRP). Navzdory letité antikomunistické opozici bude právě PPS (tři poslanci), která se ponejprve spojila s SLD, spolupracovat v alianci spíše s konzervativci, neboť ti jsou radikálním požadavkům strany bližší než stoupenci reformu.

4) Ostatní

Alianci doplňují některá menší nebo méně známá seskupení. K nim patří organizace vojáků, důchodců a bezdomovců, Společnost pro laickou kulturu (Towarzystwo Kultury Swieckiej; časopis Res Humana) nebo Urbanova strana NIE (Nezávislá evropská iniciativa; čtyři poslanci).

Značným problémem bude nejen vnitřní heterogenita této levicové aliance, ale také harmonizace rozdílných volebních zájmů. Zde bude patrně obtížné sladit zájmy:

- tradiční postkomunistické klientely se zájmy nových skupin levicových voličů,
- reformně orientovaných voličů (kvalifikovaní dělníci, vědecko-technická inteligence, podnikatelé) se zájmy protestních voličů („transformační poškozenci“, důchodci, nezaměstnaní atd.),

- různých regionů (levicové, namnoze městské bašty, jako je hornoslezský průmyslový region /Sosnowiec/, Lodž... na jedné straně a venkovsky konzervativní oblasti ovládané rolnickou stranou /PSL/ na druhé straně).

II. Postpoziciční levice

a) Polská socialistická strana – PPS

Polská socialistická strana (Polska Partia Socjalistyczna – PPS) byla znovuobnovena v roce 1987 jako nástupkyně PPS založené v roce 1892. V důsledku obsahových i taktických názorových rozdílů došlo v letech 1988–1990 v socialistickém táboře k několikerému štěpení.⁹ To vedlo k tomu, že tehdy působily paralelně tři strany, které se vesměs považovaly za pokračovatelky tradice staré PPS:

- původní PPS (bezprzymiotnikowa) legendárního aktivisty J. J. Lipského;
- radikální PPS–RD (Demokratická revoluce), která se vytvořila v únoru 1988 po vystoupení levicových revolucionářů kolem P. Ikonowicze;
- Prozatímní zemský výbor PPS (TKK PPS), který vznikl v květnu 1989 odštěpením levicově radikální a trockistické skupiny G. Ilky od PPS–RD.

Vůdcové těchto seskupení záhy uznali disfunkčnost takového rozdílení. A tak došlo v květnu 1990 k opětovnému sjednocení a k revitalizaci PPS, na jejímž XXV. sjezdu se sjednotily následující strany: PPS, PPS–RD, TKK–PPS, Ústřední výkonný výbor PPS v cizině, jakož i organizace NPPS. Mimo musela zůstat OPPS bývalého ministerského předsedy Edwarda Osóbky-Morawského, která byla označována jako „Lubelska PPS“, a tudíž byla považována za nepřijatelnou, protože údajně měla blízko k postkomunistickým seskupením.

Ve svém programu se *PPS* charakterizuje jako demokratická strana hájící národní nezávislost, která – v tradicích polské levice – usiluje o vybudování demokratického státu a sociální společnosti.¹⁰

Při formování státního uspořádání přikládá velký význam společenské samosprávě. Je proto pro zřízení samosprávné komory na parlamentní úrovni a celkově usiluje o zavádění a posilování obecní a dělnické samosprávy. Hospodářsky se zasazuje o smíšenou ekonomiku. Rovnoprávně má vedle sebe fungovat vlastnictví státní, soukromé, družstevní i obecní. Etatická regulace hospodářství má kompenzovat důsledky tržního systému. Výrazná orientace *PPS* na národní nezávislost se projevuje v neposlední řadě i na poli hospodářsko-politické doktríny, kde vystupuje proti „výprodeji“, a vyslovuje se tudíž pro omezení přílivu zahraničního kapitálu.

Po počátečních nadějích se vize někdejší vůdčí postavy PPS J. J. Lipského mezitím staly již jen předmětem nostalgických reflexí. PPS nedokázala ani vytvořit silnou levičičku, ani se alespoň stát centrem nějaké nepostkomunistické levice. Realistické zhodnocení vlastního postavení ji pak přimělo i k volební zdrženlivosti v říjnu 1991.

Perspektivy doufá strana najít spíše v orientaci na základnu. Polen Ikonowicz, zvolený v listopadu 1992 na XXVI. sjezdu za předsedu strany, ohlásil dalekosáhlou spolupráci s odborovými organizacemi vyřazenými z *OPZZ* a s nespokojenými funkcionáři *Solidarity*.¹¹

Vystřízlivění po třech letech politiky PPS, jakož i hlad po moci – zejména šéfa PPS P. Ikonowicze – rychle zasuly do zapomnění dosud vyhlašovaná antikomunistická hesla. S blížícími se parlamentními volbami se vedení PPS (Ikonowicz, Bobryk, Woźnicki), podporované většinou základních organizací strany, rozhodlo zahájit jednání s *SLD*. Podmínkou pro připojení strany k této alianci byla záruka několika jistých míst na kandidátní listině. Menšinová skupina kolem G. Ilky tento krok neučinila a pokusila se o rozštěpení strany. PPS je nyní v rámci *SLD* zastoupena v parlamentě třemi poslanci a jedním senátorem.

b) Svaz práce – UP

Do června 1992 existovala na levičičce dvě seskupení, která se vyvinula víceméně přímo ze *Solidarity*. Bylo to sdružení *Solidarity práce (SP)* a *Demokraticko-sociální hnutí (RDS)*.

SP vznikla v srpnu 1990 z iniciativy levicově liberálních a sociálnědemokraticky orientovaných funkcionářů Solidarity, jako byl Karol Modzelewski, Ryszard Bugaj, Tadeusz Kowalik... Poté, co představitelé SP založili v rámci OKP vlastní poslaneckou skupinu, na jaře 1991 z tohoto parlamentního klubu vystoupili. Programově se pokoušeli profilovat se především kritikou hospodářské politiky Mazowieckého vlády, zejména Balcerowiczova plánu.

RDS založil Zbigniew Bujak se svými stoupenci v březnu 1991. Bujakova skupina do té doby tvořila sociálnědemokratické křídlo levicově liberálního ROAD (Občanské hnutí Demokratická akce). Když se toto hnutí rozhodlo fúzovat s FPD (Fórum demokratické praxe), SNRD a členy volebního výboru T. Mazowieckého a založit Demokratický svaz (Unia Demokratyczna – UD), levice ROAD se odštěpila.

V parlamentních volbách v říjnu 1991 SP i RDS obstály slabě. Jejich společný parlamentní klub měl pouze pět členů. Tato volební marginalizace přivedla hnutí do postsolidaritní levice. Nový pokus o vytvoření silného tábora „západně od středu“ byl podniknut v červnu 1992. *Svaz práce (Unia Pracy – UP)* se měl stát integračním nástrojem sociálnědemokratické levice mimo *SdRP* nebo jiné postkomunistické struktury.¹² Nicméně v UP existuje značný proud „post-PSD“. Ten v podstatě představují následující skupiny:

- *Wielkopolska Unia Socjaldemokratyczna* (WUS) kolem poslankyně Wieslawy Ziółkowské,
- někteří bývalí funkcionáři již neexistující *PUS* (Marek Pol),
- členové *R8L* (Tomasz Nałęcz)
- „disidentní“ jednotlivci z *SdRP* (Janusz Szymański).

Solidaritní prvek představují tyto proudy:

- *RDS* (Zbigniew Bujak, Ryszard Faszyński),
- SP (Ryszard Bugaj, Karol Modzelewski, Aleksander Małachowski, Wojciech Lamentowicz, Piotr Marciniak),
- část PPS (Artur Smólko, Mirosław Hanusz).

Na I. sjezdu tohoto seskupení 23. 1. 1993 se vedle programových problémů diskutovalo hlavně o podobě budoucí polské levice a o perspektivách UP. Přitom se zřetelně ukázalo, že strana není vůbec sjednocená, pokud jde o její „klientelu“. Zatímco jedni vyjadřovali názor, že má zastupovat zájmy námezdních pracujících, jiní zastávali stanovisko, že strana musí hledat své voliče mezi „přirozeně levicovou“ inteligencí a že musí navazovat spojení s národnostními a společenskými menšinami.

Jedním z nevyřešených podstatných problémů v rámci diskuze o strategii zůstala otázka vztahu k postkomunistické levici. Na I. sjezdu stály proti sobě tyto směry:

– Stoupenci „otevřené formule“, kteří zastávají názor, že UP musí být zásadně přístupná i pro bývalé členy *PSDS*. Ryszard Bugaj například poukázal na paradoxní stav, že vzhledem k tvrdému antikomunistickému kurzu byl Parlamentní klub UP jediný, v němž nebyl žádný bývalý člen *PSDS*. Tento směr kolem Bujaka, Bugaje a Małachowského se nakonec také prosadil. Delegáti přijali totiž Bugajovo kompromisní řešení, podle něhož je UP připravena spolupracovat se všemi slušnými lidmi z levice. Zároveň se ale odmítá formální kooperace s *SdRP*. Za možný je považován pouze společný taktický postup v určitých konkrétních otázkách na parlamentní úrovni.

– Zastánci spolupráce s *SdRP* a vytvoření silného levicového bloku. Tento postoj je pochopitelně blízký někdejšími členům organizací spjatých s bývalou *PSDS*. „Bez *SdRP*“, prohlásila například W. Ziółkowská, „by nebylo možné úspěšně čelit ofenzivě zásti a intolerance“, rozpoutané Kaczyńským a jeho druhy.

– Odpůrci jakéhokoli sblížení s postkomunistickou levicí, kteří odmítají přítomnost bývalých členů *PSDS* v UP. Tento menšinový proud se formuje především kolem funkcionářů SP z Gdaňska a z Poznaň. Jejich zásadní skeptický postoj vůči UP zabránil v prosinci 1992 rozpuštění SP. Je možné, že se část tohoto křídla k UP nepřipojí, nýbrž setrvá v této mini-SP k ní přidružené.

K novému oživení této diskuze došlo po 19. září. Po úspěšných volbách (7,3 % hlasů) se vedoucí grémium rozštěpilo v otázce možného přijetí do vládní koalice. Nakonec se sjednotilo na následujícím postupu – žádný formální vstup do koalice, ale podpora PSL (Polskie Stronnictwo Ludowe – Polská lidová strana) a SLD na parlamentní úrovni.

K postsolidaritní levici v širším smyslu mohou být přirozeně počítána ještě další seskupení. Například části odborového svazu a Parlamentního klubu Solidarity, především však levé křídlo Demokratického svazu (UD) – Sociálněliberální fórum Zofie Kuratowské, jakož i bývalí členové ROAD nepatřící k tomuto fóru.

III. Scénáře pro levici

Obraťme se nyní k perspektivám, jaké má levice v mladé demokracii III. Polské republiky.

Nejdříve je nutné podotknout, že šance veškerých seskupení, považovaných za socialistická nebo sociálnědemokratická, po více než čtyřech desetiletích „socialistické“ vlády jedné strany v zásadě nebyly právě nejlepší. Pro mnohé platilo zjednodušené schéma: socialismus se rovná totalitarismus a hospodářská mizérie. Zčásti iracionální popřevratový antikomunismus, jakož i negativní konotace samotného termínu „levý“, „levicový“ přiměly i někdejší socialistické disidenty a opozičníky k přeběhnutí do tábora tržní apoteózy. Pro nové postrealistické elity se toto přímé a bezpodmínečné přitakání funkční logice soukromého zhodnocovacího imperativu jevilo jako etablování jakéhosi manchesterského konsenzu. Marginalizované křídlo bývalých opozičníků se skeptickým postojem k trhu se stáhlo na pozice jakéhosi postsocialistického neomenševizmu podle hesla: Než může být kapitalismus přemožen, musí být nejdříve vybudován. Tuto konfiguraci stmelovala nejdříve hegemonie konzervativních i liberálních stoupců radikální transformace. S nastávající ekonomickou restrukturalizační krizí však části tzv. „pravice“ především na hospodářském poli adaptovaly původně levicové programové body. Tím, že se nacionalisté jako konzervativci zasazují o větší míru státní regulace, protekcionismus a intervencionismus, berou levici vítr z plachet; na jedné straně se zásadně přihlašují k trhu, na druhé straně poukazují na disfunkčnost bezpodmínečné podřízenosti reprodukčnímu imperativu soukromoakumulačního paradigmatu a kritizují totální difuzi komodifikačního vztahu. Pro levicový postopoziční tábor to mělo za následek především volební i celospolečenskou irelevanci a omezení na malé kroužky zainteresovaných intelektuálů...

Naproti tomu zde stojí pohotová postkomunistická levice. Nejen v Polsku, ale i v srovnatelných zemích visegrádské čtyřky a v dalších východoevropských reformních státech si následovníci dřívějších vládců uchovali pevné pozice, často jsou přední opoziční silou nebo i nejsilnějším politickým seskupením. Výše byly již zmíněny některé důvody relativního úspěchu postkomunistů. Navzdory diskreditaci systému jedné strany nadále existuje jeho klientela, kvantitativně nikoli nepatrná. Jsou zde i již zmínění afilevaní souběžci dřívějšího systému. I když jejich vazby postupně slábnou, jsou tu ještě také opačně působící faktory, které tuto skupinu opět silněji stmelují. To jsou například dekomunizační či lustrační kampaně.

K tomu však přistupují i nové vrstvy. Jsou to i mnozí „transformační poškozenci“ – lidé, kteří neměli nutně blízko k starému systému, kteří ale nyní přišli o svůj především materiální, ale i morální status, a proto v postkomunistických hnutích spatřují adekvátní zastánce svých zájmů.

Přejdeme nyní k implikacím pro strukturu stranického systému. V mnoha západních zemích přispěla k poměrně stabilitě společenských poměrů dlouhodobá existence relativně koherentních politických táborů. Přitom tyto bloky nebyly vždy identické s jednotlivými stranami. To platí nejen pro paletu buržoazních stran, nainože velmi pestrou, ale i pro „levici“. Sociálnědemokratické strany se sice zčásti dokázaly protlačit do monopolního postavení na levici (SPD, SPÖ, Labour Party), ale v mnohých západoevropských zemích mají významné konkurenty především v podobě levicově socialistických, eurokomunistic-

kých či ortodoxně komunistických stran. I ve skandinávských sociálnědemokratických modelových státech vládli sociální demokraté po dlouhá léta jen s pomocí nalevo stojících spojenců (viz Švédsko).

Jak lze hodnotit vyhlídky na vytvoření takového levicového tábora v Polsku, který by nutně byl integrální částí klasické, stabilní dělby levice–střed–pravice? Posuzujeme-li vzájemný vztah účastníků takové levice, pak na první pohled připomíná vztah mezi komunistickými a sociálnědemokratickými stranami známý ze západní Evropy. Jelikož zde však jde o zásadně rozdílné volební, pragmatické a tradiční parametry, jsou k popisu této konstelace patrně málo vhodné dosud používané pojmy. Ani teorém Adama Przeworského o volební dohodě, v tomto kontextu často uplatňovaný, se nedá aplikovat na situaci ve východní Evropě. Vztah konkurenčního soupeření o voličské prostředí, na němž je tento teorém založen, jakož i obsahové diference mezi danými stranami jsou v postkomunistických zemích rozloženy docela jinak.

Teze by tudíž měla znít: Podstatným rozlišovacím kritériem mezi oběma zdejšími hlavními křídly levice je ani ne tak jejich vzájemný ideologický odstup, jako mnohem spíše jejich postoj k starému systému. Pravděpodobnost vzniku integrovaného tábora nalevo od středu závisí tudíž podstatně na tvořivé síle této v zásadě již historické konfliktní linie. Tato predispoziční schopnost k vytvoření levého bloku je ze své strany projevem vnějších i vnitřních proměnných.

U *vnějších* proměnných jde o zvýhodnění poskytnutá na základě společensko-politického diskurzu. Extrémy tohoto sociálního faktoru by bylo možné vyjádřit termínem „gruba kreska“ („tlustá čára“) na jedné straně (malá strukturovatelnost) a přísná lustrace a dekomunizace (vysoká strukturovatelnost) na straně druhé.

Pokud jde o *vnitřní* proměnné, jsou to v první řadě subjektivní aspekty a zájmové přístupy subjektů zúčastněných na formování tábora. To znamená: a) jak dalece jsou strany ochotny a schopny převzít na ně zavedený diskurz a b) do jaké míry budou prioritně nastoleny problematiky „napřič“ překlenující tento konflikt, jak dalece tedy existuje ochota stát přítomnost před minulost.

Z tohoto referenčního pozadí vyrůstá interakce mezi postkomunistickou a postopoziční levicí. V závislosti na *normativní síle dekomunizačního kurzu* lze tedy nastínit dva vývojové scénáře:

- a) konvergence po úspěšném postkomunistickém logrollingu (vzájemné podpoře podle zásady „ruka ruku myje“ – pozn. překl.),
- b) prolongovaná separace.

a) Konvergence po úspěšném postkomunistickém logrollingu

Na politické mapě postkomunistických společenských formací krystalizuje podle našeho názoru specifický typ interakce mezi seskupeními komunistického původu a seskupeními opozičního původu, jež mají kongruentní nebo do značné míry podobný zájmový či cílový profil. Obsahem tohoto akčního modelu je svého druhu implicitní kontrakt, při němž obě strany něčím přispívají a něco získávají. Postkomunistická strana přináší v rámci tohoto logrollingu rutinizovaný aparát a organizační infrastrukturu, eventuálně i značné materiální hodnoty (majetek). Postopoziční strana přináší v podstatě hodnověrnost, a tím i možnost získání přitažlivosti pro nové potenciální voliče. K takovým politickým dohodám již v různých oblastech došlo. Známým příkladem je rolnická strana. V menším měřítku se tak stalo při založení PSL (Polskie Stronnictwo Ludowe – Polská lidová strana), která vznikla z PSL-O – nástupnické strany ZSL (Zjednoczone Stronnictwo Ludowe – Sjednocená lidová strana) a z řady menších rolnických opozičních seskupení. Jelikož PSL nebyla spojena se starým systémem v takové míře jako SdRP, byla zde integrace přirozeně snazší. Je možné i další přeskupování.

Postkomunistická strana si musí ovšem jednoznačně vyjasnit svůj vztah k minulosti. Musela by skoncovat se zdůrazňováním kontinuity a s koketováním se starými struktura-

mi, jak se to v současné době ještě děje. Takový nový přístup by nezůstal bez vnitrostranických důsledků. SdRP by pak patrně ani tak nepotřebovala nějaký programový Bad Godesberg, jak to požaduje M. Siwiec,¹³ jako spíše personální reorientaci. Jinými slovy: Může-li se vůbec SdRP jako strana stát pro postsolidaritní levice zajímavou, pak pouze bez svého reakčního křídla.

Z toho vycházející vývoj se může samozřejmě odvíjet jen v klimatu společenského dialogu. Ostrost a rozsah dekomunizačních kampaní budou rozhodujícím způsobem poznamenávat průběh sbližování jako vnější determinanty.

Důsledky takové konvergence pro politickou geografii země by nebylo možné podceňovat. Za prvé by existovala v podobě posílené sociálnědemokratické levice efektivní protiváha proti hegemoniální pozici konzervativních, liberálních, křesťanskodemokratických, nacionalistických nebo zemědělských stran, což samo již z hlediska teorie demokracie by bylo třeba uvítat. Toto zhodnocení konstruktivní levice a současné zatlačení populistických levicově konzervativních křidel postkomunistů by tyto agresivní síly oslabilo a potenciálně přispělo k marginalizaci organizovaného postkomunismu.

b) Prolongovaná separace

Alternativou integrativního scénáře je pokračování kompetitivní separace mezi oběma levicovými formacemi. Vedle vnějších faktorů je zde na místě připomenout i subjektivní zábrany. Kdyby se například mělo zapomenout na početní nevyrovnanost mezi postkomunisty a postopozičními silami, pak se přirozeně kvantitativně daleko slabší strana obává, že by mohla ztratit svou identitu.

S dalším trváním izolace postkomunistického tábora se budou příslušné organizace a jejich stoupenci stmelovat. V důsledku stoupajícího vlivu radikálních a destruktivních směrů by mohli umírnění a zastánci reformem ztrácet půdu pod nohama, a tak by se mohla konstituovat mocná antisystémová opozice, působící prostřednictvím parlamentních i mimoparlamentních prostředků. Zvyšování vnějších tlaků by určitě vedlo k posílení vnitřní soudržnosti a k vyšší homogenitě postkomunistické levice.

Jinak než při kooperativním modelu by další vyřazování postkomunistů bránilo žádoucí klasické westernizaci (uzpůsobování západnímu typu – pozn. překl.) ve smyslu diferenciacie na levice a pravici a exkomunisté by byli tlačeni k orientaci na populistická hnutí. Dekomunizace „z rozkazu generálního štábu“ by tedy spíše podpořila kooperaci starobolševiků s neonacionalisty, známou z jiných zemí.

Mezi těmito dvěma modely se přirozeně naskýtá množství jiných řešení. Například nějaká volnější spolupráce UP a SdRP. Bylo by možné pomýšlet na regionální nebo lokální sbližování v konkrétních otázkách. Po volebním vítězství levicové aliance se zdá být nejpravděpodobnější neformální kooperace při dalším trvání postkomunistické a postopoziční levice.

IV. Vývojové fáze levice a časový horizont restrukturalizace

Chceme-li souhrnně hodnotit možnosti integrativní restrukturalizace polské levice, neměli bychom zapomínat, že tento proces může začít až poté, co obě strany projdou rozdílnými vývojovými fázemi. Pro středoevropské a východoevropské země a v omezené míře i pro země jihovýchodní Evropy a pro pobaltské státy lze formulovat následující základní schéma.

Pro komunistické strany

a) Fáze obnovy a transformace

Bezprostředně před a po zvratu dochází k vnitrostranickým přeměnám. Často se mění název strany a vyhláší se programová orientace na západoevropské sociální demokracie.

Především dochází ke generační výměně ve vedoucích týmech. Personální změny nyní vynášejí nahoru umírněné stoupence reforem. Mnozí umírnění konzervativci zatím zůstávají ve straně. V období bezprostředně po zvratu opouštějí organizaci spousty oportunistů, kteří byli dosud ve straně z kariérních důvodů. Stará garda je ze strany vykazována, střední a subalterní ortodoxní kádry tu a tam zakládají neokomunistické marxisticko-leninské strany. Stoupenci radikálních reforem jdou již brzy vlastní cestou. Buď zakládají vlastní strany, nebo – je-li to možné – pokoušejí se již nyní, namnoze jako jednotlivci kooperovat s bývalou opozicí. Na konci této fáze stojí kvantitativně zmenšená postkomunistická strana, která se považuje za právní nástupkyni staré strany, jejíž vedoucí tým je sice změněný, ale jejíž aparát i členská základna představují prvky kontinuity.

b) Fáze restabilizace

Daleko od vládních lavic se profilují komunistické strany jako zájmová zastoupení transformačních poškozených a těch, kteří z dřívějšího systému profitovali. Nesmlouvavý protestní kurz přináší často volební úspěch a parlamentní zastoupení. Tomu také napomáhá vytváření levicových aliancí odlišnějších, širších postkomunistických seskupení (SLD, Levý blok v České republice). Postkomunistické strany se snaží dále si vylepšit toto postavení dvojitou osobitou strategií: na jedné straně uplatňují (dílem přes své spojení) agresivně populistický kurz, na druhé straně si pak v parlamentě namnoze počínají seriózně a jsou ochotny k spolupráci. Hodlají překonat svou izolaci.

Pro bývalou opoziční levice

a) Fáze krystalizace

Po převzetí moci opozicemi dezintegrují široké antikomunistické aliance první vznikající strany i mírně levicové orientace. Mnozí ze zastánců třetí cesty, dříve zúčastnění v opozičních aliancích, však přecházejí na sociálněliberální pozice. Ideologicky a na úrovni diskuzí elit je zpočátku ještě přítomná sociálnědemokratická alternativa, ta se však s rapidní společenskou přestavbou poměrně rychle vytrácí.

b) Fáze volební marginalizace

Ve svobodných volbách se potvrzuje následující trend: Demokraticko-sociální seskupení bývalých disidentů, levicových opozičníků a někdejších radikálních reformátorů patří téměř všude k prohrávajícím. Tyto porážky vedou k změně způsobu myšlení postopoziční levice, doposud zaujímající většinou konfrontační postoj k nástupcům komunistů, a zvažují se možnosti různých forem spolupráce.

Spolupráce bývá rozhodujícím způsobem usnadněna až po druhé fázi.

Jak dlouhá může být lhůta, v níž je konvergence vyloučena, a obecně jak vysoké jsou bariéry překážející sblížení, to je patrně determinováno také intenzitou konfliktu mezi opozicí a stranou za starého režimu. Kde, tak jako v Polsku, byla opozice volající po změnách sama po léta státně potlačována, je nějaká interakce ve směru integrativního logrollingu zajištěná obtížnější a trvá patrně déle než třeba v Litvě, kde se Demokratická dělnická strana spolu s opozicí zasazovala o nezávislost a kde má proto sociálnědemokratická strana (Prunskieneové) poměrně dobrý vztah k postkomunistům, nebo na Slovensku, kde VPN a KSS stály jen poměrně krátce proti sobě a kde také již existují dohody mezi Stranou demokratické levice a sociálními demokraty SDSS, jež pamatují i na společné volební kandidátky.

¹ PUS se rozpustila v létě 1991.

² Srov. Tracz, T.: Obóz postkomunistyczny. Stan i perspektywy. In: Przegląd Społeczny, 2 (květen) 1992, s. 45–55.

³ Srov. Polska postępu, prawa i demokracji. Program społeczno-gospodarczy SdRP. Warszawa 1991.

⁴ Miller sám se stal zastupujícím šéfem strany a získal výrazně více hlasů než jeho vice-kolegové Oleksy a Sierakowska (srov. Polska sprawiedliwa, demokratyczna i bezpieczna. Trybuna, 22. 3. 1993).

⁵ Srov. Dehnel-Szyc, M., Stachura, J.: Gry polityczne. Warszawa 1991, s. 66 a násl. Dále též II. Kongres OPZZ, Deklaracja Programowa, Uchwały, Stanowiska, Rezolucje, Oświadczenia.

⁶ Viz Ani w koalicji, ani w opozycji. Rzeczpospolita, 30. 9. 1993.

⁷ Srov. SLD – Nasz program dla Polski neboli Program Legislacyjny.

⁸ Srov. interview Lewica nie będzie zakładnikiem wyborców. Gazeta Wyborcza, 31. 8. 1993.

⁹ Srov. Dehnel-Szyc, M., Stachura J.: cit dílo, s. 87 a násl.

¹⁰ Viz PPS, Dokumenty Programowe.

¹¹ Viz Na lewo od konformizmu. Gazeta Wyborcza, 30. 11. 1992.

¹² Srov. Lewica Cywilizowana. Gazeta Wyborcza, 20. 11. 1992; Unia – ale z kim? Gazeta Wyborcza, 22. 11. 1992; Elektorat sam nie przyjdzie. Gazeta Wyborcza, 26. 11. 1993.

¹³ Viz Siwiec, M.: Gdzie dwóch się bije... Nowa Europa, 9. 8. 1992.

Poznámka: Stat' byla přeložena z knihy Transformationsprozesse in Mittel- und Osteuropa, Dom Wydawniczy i Handlowy „ELIPSA“, Warszawa 1993.